

# SIIVOOJAKSI OPPIMASSA. TYÖLÄISTYTTÖJEN KASVATUS JA MORAALINEN SÄÄTELY

**Mari Käyhkö**

Lektioni aluksi siteeraan kirjailija Amelie Nothombia teoksesta *Nöyrin palvelijanne* (2001, 89-90):

*"[- -] Aikuisena päätin laimentaa suuruudenhulluuttani ja mennä tulkiksi japanilaiseen firmaan. Valitettavasti se oli liian hyvää minulle ja jouduin laskeutumaan alempaan asemaan, kirjanpitäjäksi. Mutta sosiaalinen romahdukseni oli niin salamannopea ettei jarruja näkynyt lainkaan. Minut siirrettiin ei-miksikään. [- -] Vihonviimeinen virkanimikkeeni oli käymälän siivooja. [- -] Likaisten pyttyjen hinkkaamisessa on se etu, ettei tarvitse pelätä vajoavansa vielä alemmaksi."*

Ammatit pitävät sisällään kulttuurisesti muotoutuneita käsityksiä niiden tärkeydestä, kulttuurisesta arvosta, vaatimustasosta ja ammattilaisten sosiaalisesta asemasta (Kinnunen 2001, 22, 36, 81). Lian poistaminen on yhteiskunnissa jätetty ihmisille, joiden asema on alhainen tai joiden asema määritetään työn välityksellä alhaiseksi. Siivousala luonnollistetaan yhä naiselle sopivaksi työksi ja koulutusalaksi, koska siivoojan työnkuva muodostuu perinteisistä naiselle kuuluviksi katsotuista yksityisen tilan kotitöistä ja palvelemisesta – toisia varten olemisesta. Siivous- ja hoiva-tehtävät ovat Suomessa yhä alempien sosiaaliryhmien naisten töitä, vaikka maahanmuuttajamiehet ovat osaltaan rikkoneet alan naisval-

taista sukupuolirakennetta (Tedre 1999, 52–53; Tedre 2004, 79). Siivoamista ei pidetä hohdokkaana, tavoiteltavana ”glamour-alana”, joka vaatisi erityistä ammattitaitoa tai koulutusta. Helsingin Sanomien (14.12.1997, E1) artikkelin otsikko: ”Saako työtön torjua siivoojan työt?” viestii kulttuurista tietoa siitä, millaisina siivoojan asema sekä alan koulutuksen merkitys yhteiskuntamme hierarkioissa nähdään.

Päädyn havainnoimaan siivoojaksi koulutautumisen arkea pohtiessani jatkotutkimusaihetta, jossa voisin yhdistää kiinnostukseni työläistyttöihin, ammatilliseen koulutukseen, kriittiseen koulutussosiologiaan ja feministiseen tutkimukseen. Tutkimukseni tarkastelee empiirisesti toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa tapahtuvaa työläistaustaisten tyttöjen kouluttautumista ja kasvattamista siivoojiksi. Teoreettisesti olen kiinnostunut sukupuolen ja yhteiskuntaluokan läsnäolosta työläistyttöjen elämässä, heidän elämänehdoissaan ja valinnoissaan, sekä erityisesti siitä, kuinka sukupuoli ja yhteiskuntaluokka toisiinsa kietoutuen ovat läsnä työläistyttöjen kasvatamisessa ja heihin kohdistuvassa moraalisessa säätelyssä.

Yhteiskuntaluokka on merkityksellinen osatekijä naiseuden säätelyssä. Tästä huolimatta sekä arkipuheessa että tieteellisissä nykykeskusteluissa yhteiskuntaluokka on nähty epämuodikkaana ja vanhanaikaisena

käsitteenä. Puhe luokasta tai työväenluokkaisuudesta mielletään naiiviksi ja nostalgiseksi (McLaren & Scatamburlo-D'Annibale 2004, 43). Yhteiskuntaluokan sisällöistä puhutaan, mutta kysymykset eriarvoisuudesta kytketään yksilöön ja yksilöiden välisiin eroihin, ei yksilöitä eriarvoistaviin sosiaaliin ja kulttuuriin rakenteisiin (Skeggs 2004, 45–47). Yhä ajankohtainen kysymys luokasta on vaiennettu ja piilotettu analyttiselta ja poliittiselta katseelta.

Tutkimuksessani on kysymys yhteiskunnallisten rakenteiden ja yhteiskunnallisten toimijoiden välisen suhteen tarkastelusta, jossa toimijat ovat sekä taustaltaan että tulevalta asemaltaan työväenluokkaisia nuoria naisia. Seuraavaksi tarkastelen tutkimuksen keskeisiä tuloksia pelkistetysti kahden eri tulkintaperspektiivin lävitse: ensiksi rakenne- ja reproduktioteoreettisen tulkintaperspektiivin ja toiseksi toimijoiden näkökulman lävitse. Molemmat tulkintaperspektiivit ovat tutkimuksessa läsnä rinnakkaisina ja risteilevinä dialogisina kertomuksina. Sosiaaliset ja kulttuuriset rakenteet raamittavat toimijoiden elämänehtoja, niitä mahdollisuuksien rakenteita, joihin toimijat vastaavat omilla valinnoillaan ja tekemisillään tai tekemättä jättämisillään.

## **TYÖLÄISTYTTÖJEN KASVATUS NÄKYMÄTTÖMIKSI NAISIKSI**

Rakenne- ja reproduktioteoreettisen perspektiiviin lävitse erittelen yhtäältä sitä, kuinka työläistyttöt ovat päätyneet kouluttautumaan ammattiin, jota kulttuurissamme pidetään epäonnistumisen merkinä, ja toisaalta sitä, kuinka heitä kasvatetaan toisen asteen ammatillisen koulutuksen piirissä ”omille paikoilleen” yhteiskunnan hierarkioihin näkymättömiksi naisiksi.

Tutkimukseni työläistyttöt ovat valikoineet itse itsensä ”ulos”, työväenluokkaiseen tilaan, määrittämällä itsensä koulun penkillä heikosti

viihtyviksi käytännöllisiksi opiskelijoiksi, jotka sopivat lukiota paremmin ammatilliseen koulutukseen, koska heillä ei ole ”lukupäätä” eikä kiinnostusta henkiseen työhön. He näyttävät oppineen näkemään omat mahdollisuutensa rajallisina peilatesaan itseään koulutusyhteiskunnan ideaaliseen, akateemiset käytännöt sisäistäneeseen päämäärätietoiseen opiskelijaan. Yksilöt, jotka arvostavat käytäntöä ja ruumiillista työtä, tuottavat ja uusintavat työväenluokkaisia arvostuksia ja käsityksiä, tässä tapauksessa maailman dikotomista jakautumista ja jakamista mentaaliseen ja ruumiilliseen. Paradoksaalisesti he samalla myös tuottavat ja uusintavat koulutukselle annettujen merkitysten ja koulutusvalintojen välityksellä itse omaa (heikkoa) sosiaalista asemaansa. (Ks. Willis 2004)

Tutkimukseni työläistyttöt osoittavat vääräksi sen yleisen käsityksen, että tytöt viihtyvät koulussa, rakastavat sen käytäntöjä ja sopeutuvat koulun tunnollisuus- ja keskittymisvaatimuksiin pelkän sukupuolensa perusteella. Koulutuspoliittisissa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa ollaan huolissaan pojista ja siitä, kuinka tytöt dominoivat ja menestyvät koulussa paremmin. Mutta missä ovat puhe ja huoli käytäntösuuntautuneista tytöistä, jotka oletusten vastaisesti eivät viihdy koulun penkillä?

Valikoituminen ammatilliseen koulutukseen sukupuolen mukaan vahvasti segregoituneelle alalle on ollut tytöille merkittävä askel elämänsä ja yhteiskunnallisen aseman eriytymisessä. Koulutus eriytyvine oppisisältöineen, tiedonjakoineen, käytäntöineen, kasvatus tavoitteineen ja moraalisaattelyineen on osa yhteiskunnallista vallankäyttöä ja luokittelujärjestelmää, jossa tuotetaan yhteiskunnallisia jakoja. Ammatillinen siivoojakoulutus, jossa naiseus ja työväenluokkaisuus ovat läsnä kouluttautumista määrittävinä rakenteellisina ja kulttuurisina tekijöinä, valmistaa oppilaitaan ensisijaisesti alaisiksi työelämään. Työläistyttöjä valmennetaan sekundaarisille työmark-

kinoilille, naisille tyypillisiin ruumiillisiin ylläpito-tehtäviin arjen näkymättömiksi, matalapalkkaisiksi naisiksi. Tieto, jota tuleville siivoojaisille koulutuksessa jaetaan, on funktionaalista ja käytäntöön sidottua, usein samanaikaisesti myös sekä kansalaisena toimimisen perusvalmiuksiin kasvattavaa että elämänhallinnan taitoihin ohjaavaa. Tyttöjä kasvatetaan yhtä aikaa sekä siivoojiksi että kelpoisiksi kunnon kansalaisiksi.

Tiedollisten ja taidollisten kvalifikaatioiden opettamisen rinnalla työläistytöjen kasvatus on luonteeltaan moraalista. Keskeistä siivoojanaisiksi kasvattamisessa ja kasvamisessa on yksilön mentaalisen asenteen, käyttäytymisen, ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden säättely sekä itsesäättelyn sisäistäminen. Kasvatukseen nivoutuva moraalisaattely kytkeytyy yhtä aikaa sekä oletuksiin yksilöstä, hänen sosiaalisesta taustastaan ja sukupuolestaan, että yksilön tulevasta asemasta ja tehtävistä yhteiskunnassa. Moraalisäätely on keskeinen osa sosiaalisen järjestyksen ylläpitoa ja ”omalle paikalleen” kasvattamista. Se liittyy samanaikaisesti koulumoraaliin, ammattiin sosiaalistamiseen sekä niin alaiseksi kuin (työläis)naiseksi kasvattamiseen.

Alaisen työmoraaliin sekä palkkatyöläisen nöyrään ja kuuliaiseen mentaliteettiin kasvataminen on koulutuksen käytännöissä keskeistä. Sukupuolistuneeksi sen tekee julki lausumaton oletus siitä, että (työläis)tyttöillä on valmiiksi palvelualalla tarvittavia naisen tietoa ja taitoja eli alaisen sukupuolistuneita hyveitä. Osa toivottavaa mentaalista asennetta on myös ammattiylpeyden sisäistäminen, jolloin siivoojan sopeutuminen alisteiseen asemaan tapahtuu omaksumalla käsitys oman työn kunniallisuudesta ja tärkeydestä.

Mentaalisen asenteen lisäksi moraalisaattely ulottuu työläistytöjen käytökseen ja ulkoiseen olemukseen. Käytöskasvatuksella pyritään sekä edesauttamaan toivottavan asennoitumisen muotoutumista – kuuliaiseksi kasvamista – että myös varmentamaan kansalaisen

peruskäytöstaitojen omaksumista. Niskuroivia ja uppiniskaisia, ”suunsa puhtaaksi puhuvia” työläistytöjä ohjataan hillitsemään ja hallitsemaan itseään ja mieltään. Ulkoiselta olemukseltaan siivoojanaisen tulee olla ”luonnollinen” ja asiallisen siisti, toisin sanoen huomaamattoman epäeroottinen nainen. Siivoojanaiselle ruumis on kontrolloitava ja järjestykseen laitettava tekijä, ei itseilmaisullinen projekti, jolla ilmennettäisiin omaa yksilöllisyyttä. Ruumiillisen naiseutensa asiallisuuteen ja siisteyteen neutralisoiva nainen mielletään moraalisesti siveäksi ja järjestyksessä olevaksi.

Siivoojanaisia kasvatetaan näkymättömiksi niin, että he eivät tulisi näkyviksi ainakaan huonon asenteen, käytöksen tai epäsiistin ja ”siveettömän” ulkoisen olemuksen välityksellä. Kasvatus on kaksinkertaista kasvatusta, jossa tyttöjä ohjataan siivoojaksi kasvattamisen rinnalla yhtä aikaa soveliaaseen (työläis)naisena olemiseen.

Työelämään valmentamisen rinnalla tyttöjä kasvatetaan myös kodin yksityiseen tilaan monitaitoisiksi kotitalouden ylläpitäjiksi ja äideiksi. Äitiyteen valmentaminen ja kotitaloudessa tarvittavien taitojen opettaminen ovat olleet historiallisestikin keskeisiä nimenomaan ei-akateemisessa koulutuksessa, jossa kodin ja äitiyden oletetaan olevan työläistytöjen elämässä keskeisessä osassa (ks. esim. Kaarinainen 1995). Kasvatuksen kaksinkertaisuuden mahdollistavat ”naisen tehtäviin” ja kodin tilaan nivoutuvat oppisisällöt sekä oppilaitoksen kotitalousideologian ihanteisiin kytkeytyvät perinteet.

Sukupuoli ja yhteiskuntaluokka kietoutuvat toisiinsa, ja kasvatukseen ja kulttuurisiin tekijöihin kiinnittyen ne yhä jakavat sosiaalista maailmaa ja järjestävät ja säätelevät yksilöiden elämää. Yksilöitä sijoitellaan koulutuksen ja kasvatuksen piirissä työväenluokkaisten kulttuurin, arvojen ja ihanteiden omaksumisen välityksellä yhteiskunnan hierarkioihin, moninkertaisen yhteiskunnallisen toiseuden kannattamiin asemiin. Hierarkioiden uusintaminen ei

tapahdu näkyvänä alistamisena, vaan kulttuuristen ihanteiden ja arvostusten ohjaamina suostumisena, myöntymisenä ja lopulta haluamisena. Kyse on suostuttelevasta vallasta (ks. Foucault 1983).

## **KOULUTUSYHTEISKUNNAN TOISINAJATTELIJOITA?**

Kuinka tutkimukseni nuoret naiset näkevät itse oman elämänsä ja valintansa? Työläistytöt eivät ole käyttäneet keskiluokkaisten yksilöiden tapaan koulutusta aktiivisesti keskeisenä elämän rakentamisen välineenä. Tavoitteena on ollut hankkia ammatti mahdollisimman nopeasti, käytännönläheisesti ja tekemällä opiskellen, ei pulpettiin sidottuna. Ammatillinen koulutus kiinnosti tutkimuksen nuoria nimenomaan koulutuksen lyhyiden, ei-akateemisuuden ja työelämäsuuntautuneisuuden (ammatillisuuden) vuoksi, ei esimerkiksi hyvien jatko-opintomahdollisuuksien tai lisääntyvän akateemisen imun vuoksi. Nimenomaan viime-mainituilla ammatillisen koulutuksen imagoa ja vetovoimaisuutta on viime vuosina pyritty kohottamaan. Käytännöllisten taitojen koulutuksellinen aliarviointi ja toisaalta ammatillisen koulutuksen suuntaaminen kohti akateemisia ihanteita voivat samalla myös karkottaa osan nuorista koulutuksen piiristä.

Vaikka siivoojaksi opiskelleita naisia ei voi valtaviirran ideaalin näkökulmasta pitää individualisteina, he ovat siitä huolimatta yksilöitä, jotka eivät ole olleet innokkaita kuuntelemaan retorista puhetta kouluttautumisen autuudesta. He ovat olleet valinnallaan tekemässä toisin kuin koulutusyhteiskunnan ihanne edellyttää. Naiset ovat ensisijaisesti tavoitelleet käytännönläheistä, käsillä tehtävää ammattia ja ylipäänsä työelämään pääsyä. Työ on tutkimuksen naisille itsestään selvä osa elämää, mutta he eivät miellä sen paremmin kouluttautumista kuin työelämääkään kilpakenttänä, jossa tulisi

alati pyrkiä modernin ihanteen mukaisesti yhä korkeammalle. Siivoojanaiset eivät tavoittele elämässään maksimaalisia voittoja, vaan haluavat antaa aikaa itselleen tärkeille asioille – perheelle ja läheisille ihmisille.

Koulutusyhteiskunta ei kuitenkaan anna arvoa tutkimukseni naisten kaltaisille ihmisille, jotka haluaisivat kiinnittää itsensä yhteiskunnan jäsenyyteen ennemmin työnteon kuin jatkuvan kouluttautumisen kautta. Kuitenkin juuri koulutusyhteiskunnan ihanteen näkökulmasta tottelemattomat yksilöt eli ne, jotka eivät ole potentiaalisia tutkintojen keräilijöitä, mahdollistavat sen, että myös ei-haluttavimpiin töihin löytyy tekijöitä. Koulutusta ihannoivan yhteiskunnan rakenteellista eriarvoisuutta on se, että nämä tottelemattomat ovat osaltaan mukana tuottamassa omaa heikkoa asemaansa.

Se, että tutkimuksen naiset eivät tavoittele asioita, joita koulutusyhteiskunnan ihanteiden ja velvoitteiden mukaan tulisi haluta, konkretisoituu naisille elämänmahdollisuuksien kaventumisena. Tarjolla olevista koulutusmahdollisuuksista huolimatta he eivät ole kuitenkaan potentiaalisia uuden korkeamman tutkinnon suorittajia, sillä koulutus on ollut heille kenttä, joka on rakentanut käsitystä omasta epäkelpoisuudesta suhteessa ideaaliseen opiskelijaan.

Puhe etätyötä tekevästä maailmankansalaisista, itsensä etsimisestä, ”tee se itse -identiteeteistä” ja jatkuvasta itsereflektiosta (vrt. esim. Beck 1992) ovat varsin kaukana tutkimukseni kontekstista. Yksilön valinnanvapauden juhliminen on kyseenalaista, jos ja kun yhteiskunta odottaa ja tukee vain tietynlaisia valintoja. Vaihtoehtoisin ratkaisuihin liittyvät näkökulmat jäävät huomiotta, jos standardista poikkeaminen johtaa lähinnä paheksuntaan ja epäonnistuneeksi leimaamiseen. (Niemelä 2003, 65.) Tutkimukseni naisten perspektiivistä voi ainakin haastaa sen näkökulman, että ihminen voi elää onnellisena ainoastaan tehdessään koulutusyhteiskunnan vaatimia ”oikeita” valintoja. Naisena voi elää monella tapaa miele-

kästä ja kunniallista elämää, vaikka siivoojainaisiin kohdistuvaa vallankäyttöä, eriarvois-tavia käytäntöjä ja eriarvoisuuden kokemuksia ei voikaan unohtaa tai vähätellä.

*YTL Mari Käyhkön sosiologian alaan kuuluva väitöskirja Siivoojaksi oppimassa. Etnografinen tutkimus työläistyöistä puhdistuspalvelualan koulutuksessa tarkastettiin Joensuun yliopistossa 27.1.2006.*  
mari.kayhko@joensuu.fi

## KIRJALLISUUS

...Beck, Ulrich 1992: *Risk Society. Towards a New Modernity*. Sage, London.

...Helsingin Sanomat. 14.12.1997: ”Saako työtön torjua siivoojan työt?” Päivi Isotalus. Talous & työ E, E1.

...Foucault, Michel 1983: Afterword: The Subject and Power. Teoksessa Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul: *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago University Press, Chicago, 208–226.

...Kaarninen, Mervi 1995: *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 5. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

...Kinnunen, Merja 2001: *Luokiteltu sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.

...McLaren, Peter & Scatamburlo-D’Annibale, Valerie 2004: Paul Willis. Class Consciousness, and Critical Pedagogy. Toward a Socialist Future. Teoksessa Dolby, N., Dimitriadis, G. & Willis, P. (toim.): *Learning to Labor in New Times*. RoutledgeFalmer, New York, 41-60.

...Niemelä, Anna 2005: Nuorena äidiksi – vauhdilla aikuisuuteen? Teoksessa Aapola, S. & Ketokivi, K. (toim.): *Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, Helsinki, 169–195.

...Nothomb, Amelie 2001: *Nöyryin palvelijanne*. Otava, Helsinki.

...Skeggs, Beverley 2004: *Class, Self, Culture*. Routledge, London.

...Tedre, Silva 1999: *Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 40. Joensuun yliopisto, Joensuu.

...Tedre, Silva 2004: Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Henriksson, L. & Wrede, S. (toim.): *Hyvinvointityön ammatit*. Gaudeamus, Helsinki, 63–83.

...Willis, Paul 2004: Twenty-Five Years On. Teoksessa Dolby, N., Dimitriadis, G. & Willis, P. (toim.): *Learning to Labor in New Times*. RoutledgeFalmer, New York, 167–196.